

МАСОВІ ФОРМИ ПОЗАКЛАСНОЇ МУЗИЧНОЇ РОБОТИ

Сама назва масові форми говорить про те, що головним їх завданням є охоплення найбільшої кількості (маси) дітей, і не вимагаючи від них яких-небудь особливих здібностей, спеціальних знань і навичок. Проте це не означає, що участь в тому або іншому масовому музичному заході взагалі не вимагає від дітей ніякої підготовки.

Під масовими формами музичного виховання дітей розуміються ті заходи, які проводяться без індивідуальної перевірки музичних даних школяра, рівня його музичного розвитку. Вони епізодичні, не передбачають планомірного музичного навчання. Достатньо бажання, інтересу і школяр стає учасником якого-небудь конкретного заходу! Створення такого інтересу, бажання - складає основу його підготовки.

До масових форм належать лекції-концерти для школярів, колективні перегляди оперних спектаклів, організація і проведення масових музичних свят, карнавалів, конкурсів, оглядів. Виконуючи музично-просвітницькі функції, дані заходи в той же час сприяють виявленню дітей, що мають спеціальні музичні здібності.

Головна дійова особа музичного свята в школі – музика. В умовах музичного свята винна складатися педагогічна ситуація, яка сприяє тому щоб захопити музикою всіх, допомогти дітям гостріше відчувати силу і глибину емоційного впливу музики. Теми свят можуть бути різні: календарні дати, події музичного життя, музичні жанри чи інструменти, теми з шкільної програми тощо.

Для підготовки до свята обирається актив із зацікавлених учнів, узгоджується оригінальна назва свята підбирається музичний матеріал, ведучі, виконавці.

З метою оптимального прилучення до спілкування з музикою всіх учнів необхідно прагнути до широкого використання міжпредметних зв'язків, інших видів мистецтва.

Важливе значення слід надавати цілісності свята музики, взаємозв'язку всіх його елементів. Свято має проходити активно: це і захоплюючі розмови про музику, і слухання музичних творів, і безпосередня участь школярів у виконавстві, і знайомство з матеріалом, який приготували до свята самі учні; альбом малюнків на теми свята, ілюстрації, фотографії, власна творчість учнів.

Шкільний музичний лекторій займає особливе місце в масовому музичному вихованні. Лекції - концерти, що відкривали можливості для широкої масової роботи - організації виставок, конференцій слухачів, проведення вікторин, різних бесід опитувань (у формі анкет та усних). Підготовка лекцій - концертів потребує менше зусиль з боку колективу школи, хоча доцільно буває й тут провести деяку роботу: на уроках музики дати короткі відомості, що полегшать сприйняття програми і заохотять до відвідування заходу. При визначенні теми лекції - концерту корисно враховувати вік учнів. Їх загальний та музичний розвиток, оскільки свою виховну дію музика може справляти тільки тоді, коли викликає емоційний відгук, зацікавленість слухачів.

Тематику лекцій корисно пов'язувати з програмним матеріалом, робота лекторію повинна сприяти розширенню загального ішугозотзу учнів, доповнювати і поглиблювати їхні знання, набуті на уроках музики, образотворчого мистецтва, літератури, історії.

Ознайомлюючи учнів з певним жанром музики чи творчістю композитора слід сприймати музичний образ в цілому.

Доцільно ширше використовувати технічні засоби навчання: показ кінофільмів, ілюстрацій творів живопису звукозаписів. Дуже приваблює дітей живе звучання музичних інструментів і співацьких голосів.

Ознайомлення з музичною культурою різних країн, з цікавими фактами з життя композиторів, історією написання окремих творів поступово викликає у школярів потребу дізнатися про музику якомога більше: воші починають самостійно читати відповідну літературу, цікавитися музично-освітніми передачами по радіо і телебаченню.

Музичний лекторій розрахований не тільки на розширення знань учнів, але й на виховання емоційного, розумового слухача.

Ведучий повинен дбати, щоб його мова була яскравою та образною, а факти цікавими. Демонстративний матеріал слід добирати особливо старанно і прагнути, щоб він був зрозумілим і доступним для дітей певного віку, а також різнохарактерним щодо виконання.

Тематичні та комплексні заняття, що є формою активного відпочинку дітей в групі продовженого дня, сприяють формуванню їх інтересів та смаків.

На тематичних заняттях (вечорах), де головне місце належить музиці, учні, знайомляться з її жанрами, творчістю композиторів різних країн. Враховуючи інтереси дітей, вчитель планує різні теми, наприклад: «Дитячий альбом» Чайковського, «Твій улюблений композитор», "Вечір фольклору".

Тематичні заняття можуть включати різні види музичної діяльності - спухання музики, співи, тру на ДМІ, музично-ритмічні рухи, що створює умови для активного розвитку музичних здібностей молодих школярів

Комплексні заняття поєднують різні види мистецтва -літературу, живопис та музику, які пов'язані однією темою. Ці заняття сприяють переносу вражень , накопичених при сприйнятті твору одного виду мистецтва, на інший його вид, що відіграє значну роль у поширенні та поглибленні естетичного уявлення, вихованні естетичних смаків.

Свої почуття діти висловлюють у різних видах художньої діяльності: співають пісні, читають вірші, пластично передають зміст музичного твору, створюють і виконують на музичних інструментах свої імпровізації, виготовляють саморобки з природних матеріалів, створюють колективне панно.

На комплексному занятті, вчитель вирішує різні дидактичні і виховні завдання для дітей -- це подія, яку воші чекають і до якої радісно готуються. Прикладом комплексного заняття може вважатися "Зимонька-зима", де молодші школярі знайомляться з образами зимової природи, що передані в поезії та музиці. Вони відгадують загадки, читають вірші, знайомляться з новими розповідями про зиму. Свої враження діти передають своїми малюнками, аплікаціями, придумують як краще прикрасити клас до новорічного свята.

Насиченість занять різними враженнями: творчими завданнями стимулює інтерес дітей, посилює їх переживання, збагачує художнє сприйняття.

В останні роки однією з популярних форм проведення дозвілля підлітків та старшокласників стала дискотека. Це пояснюється, насамперед, потягом молоді до легкої зрозумілої музики, під яку можна танцювати та веселитися,

В наш час можна використовувати дискотеки для розвитку пізнавальних інтересів в галузі музики, і пропаганди музичної культури. Найкращі умови для цього складаються в шкільній та класній дискотеці, де існує постійний контингент її }часників. Знаючи підлітків, їх здібності і нахили можливо

планомірно розвивати музичні інтереси та формувати переконання учнів. Багато залежить від підготовки дискотек. Залучаються учні, які складають сценарій, підбирають музичний матеріал, технічне обладнання (слайди, звукозапис...). Допомогаючий їм вчитель керує спільною працею.

Велика роль відводиться ведучому, тому що його смаки формують ставлення всіх учнів до музичних творів.

Важливо, щоб дискотеки не були схожі між собою. Можлива різна тематика- присвячена датам, рок-групам, творчості композиторів, виконавцям. Форми також можуть бути різними: диско- театр, диско- лекція тощо.

Звичайно, ступінь активності слухачів концертів і учасників музичних свят (оглядів, конкурсів) - різний, хоча їх і об'єднує масовість, можливість залучення до музики практично кожного охочого. У зв'язку з цим (різним ступенем активності) організація і проведення кожного такого заходу мають свої відмінності. Підготовка, наприклад, до шкільного свята пісні вимагає ретельного продумування всіх деталей: виходячи з поставленої мети, визначення його теми, змісту (репертуару), розподілу задач між класами (загонами, ланками, групами учнів), часу і місць виступів, призначення відповідальних за ту або іншу ділянку роботи і т.п.

Лекція-концерт вимагає менших зусиль з боку колективу школи (вчителів, що вчать, батьків), хоча доцільно буває і тут провести деяку підготовку: на уроках музики дати короткі відомості, що допомагають сприйняттю програми концерту (відомості про авторів виконуваних творів, про самі твори, історію їх створення, музичні образи). Перед перегляду оперного спектаклю або колективним переглядом фільму-опери корисно, наприклад, познайомити школярів з музичними характеристиками основних героїв, з змістом ансамблів (дуетів, тріо і ін.), оскільки звичайно вони сприймаються непідготовленою аудиторією як щось сумбурне.

При визначенні теми лекції-концерту, його зміст враховується вік учнів, їх загальний і музичний розвиток, оскільки свою виховну дію музика може здійснювати лише тоді, коли викличе емоційний відгук, інтерес слухачів.

ГУРТКОВІ ФОРМИ МУЗИЧНОЇ РОБОТИ

Позакласна музична робота проводиться в школі і шляхом організації гуртків - хорових, інструментальних, сольного співу, вокально-інструментальних. Вступ до того або іншого гуртка обумовлюється, головним чином, наявністю бажання з боку школяра. Навіть хорові гуртки, куди раніше приймалися тільки ті діти, які мають розвинений музичний слух і співоцький голос, в даний час часто комплектуються без особливого відбору. Практика довела справедливості того теоретичного положення, що у кожної нормальної, здорової дитини при його інтересі до занять можна розвинути всі музичні здібності, включаючи і співацький голос. Проте це не означає повного ігнорування керівниками гуртків тих природних даних, якими володіють діти, і «за інших рівних умов» (тобто при прагненні займатися саме тією або іншою музичною діяльністю) перевага повинна бути на стороні тих, хто вже виявив свої музичні здібності.

До не такого давнього часу найпоширенішими в школі були хорові гуртки. Останніми роками їх значно потіснили вокально-інструментальні ансамблі. Значно меншу питому вагу мають (і мали) інструментальні гуртки : баяна (акордеона), фортепіано, народні оркестри, оскільки для успішних занять в них важливо мати власний інструмент.

Хоровий гурток. При збігу основних цілей занять на уроці музики і в позакласний час хоровий гурток має і свої особливості. Перш за все вони визначаються різновіковим складом дітей. Найчастіше хори молодших класів об'єднують учнів початкової школи (I-III), підлітки складають або один хор (IV-

VII), або підрозділяються на два: IV-V і V-VII класів. При цьому важливо враховувати, що, будучи неоднорідними по віку учасників, ці колективи можуть виявитися менш строкатими по рівню музичного розвитку, ніж учасники класного хору. Якщо на уроці спів - один з видів діяльності і відповідно часу на нього (з 45 хвилин) відводиться небагато, то в хоровому гуртку спів - головне. Звичайно, і тут воно пов'язане з розвитком навичок сприйняття музики, з музичною грамотою, але вокально-хорова робота вимагає не тільки спеціальної уваги, але і систематичного навчання. Інтерес дітей саме до співу дозволяє керівнику хору висувати вищі вимоги при формуванні таких хорових навичок, як ансамбль, стрій, добиватися більшої гнучкості голосів, їх рухливості і необхідності, необхідних для яскравої виразності виконання.

Від віку учасників хорового гуртка залежить тривалість занять. Практика показує, що з молодшими хорами доцільно займатися не більш 45 хвилин, але двічі на тиждень (бажано - 3 рази); підлітковий хор і хор старшокласників може займатися (з перервою) дві академічні години. Природно, що при цьому повинен дотримуватися такий характер роботи, який не стомлював би школярів, був би для них емоційно захоплюючим, жодною мірою не зводився до формальної муштри.

Як і у всіх інших музичних заняттях, величезне значення в хоровому гуртку має вірно відібраний репертуар, що доступний та цікавий дітям, збагатить розум і серце і, крім того, посильний для виконання. Іноді думають, що, якщо діти справляються зі всіма труднощами (мелодійними, ритмічними, гармонійними і ін.), отже, даний твір їм доступний, посильний. Але при цьому нерідко не враховується, якою ціною керівник досягає хорошого виконання. Спеціальні дослідження показали, що нерідко після виконання дуже складних творів (складних не тільки з боку співоцького діапазону, теситури, але і по їх емоційному напруженню) у хористів спостерігаються такі явища, як зміна пульсу, кров'яного тиску, деякі школярі під час виступу непритомніють. Методи роботи в класі і хоровому гуртку багато в чому, співпадають (показ

твору, його короткий розбір, розучування по фразах і т. д.), але значний більший час, який має в своєму розпорядженні керівник хорового колективу, дозволяє йому; більшою мірою, ніж в класі, застосовувати спів по нотах (по партіях), використовувати грамзапис розучуваного твору у виконанні якого-небудь кваліфікованого дитячого хору, записувати, а потім демонструвати хористам їх власний спів. Все це сприяє і глибині, і швидкому освоєнню репертуару.

Велике значення в роботі хору (як і інших гуртків) мають виступи перед аудиторією (товаришів по навчанню, батьків, і ін.). Вони є хорошим стимулом активізації діяльності колективу. Разом з тим кількість виступів і їх тривалість повинні бути розумно обмежені. Часті виступи можуть негативно позначатися на їх якості, вести до недбалості виконання, стомлювати хористів. Також негативно може впливати на роботу хору виконання надмірно обширних програм, якщо до того ж вони і складні. Виступ повинен бути для дітей радістю, святом, до якого вони ретельно готуються, який вінчає їх працю. У цьому також полягає виховна значущість діяльності хорового колективу.

Вокально-інструментальні ансамблі в даний час є, мабуть, найпопулярнішою серед школярів формою музикування. Будучи досить вільними і по складу, по репертуару, ВІА не можуть мати однозначної оцінки: у ряді випадків вони стають центром музично-просвітницької роботи, викликають активний інтерес у слухачів до справжньої музики, сприяють вихованню хорошого музичного смаку; але дуже часто вони ж сприяють популяризації низькопробних шлягерів. Тому, підтримуючи ініціативу школярів в створенні ВІА, вчителю необхідно ненав'язливо, тактовно направляти їх роботу, зацікавлювати виконанням саме такого репертуару, який міг би позитивно впливати на учнів.

Інакше кажучи, роль ВІА в масовому музичному вихованні може бути негативною, а може бути і позитивною, залежно від тих цілей, які перед ними ставляться, а отже, від змісту, характеру їх діяльності.

Гуртки індивідуального навчання гри на інструменті (фортепіано, народні інструменти) сприяють рішення дуже важливої задачі: дати можливість вчитися дітям, прагнучим до музики, але з тієї або іншої причини що не навчається в спеціальному музичному учбовому закладі (або удома). У шкільний же гурток може прийти будь-хто, незалежно від віку і рівня музичного розвитку. Індивідуальні заняття дозволяють будувати їх з кожним гуртківцем по спеціальному плану, що враховує всі його особливості - психічні, фізичні, музичні і ін. Разом з тим шкільний гурток має переваги в порівнянні з домашнім навчанням музики у тому, що в ньому створюється певний колектив класу, який пов'язаний з життям школи. Крім того, досягнення учня не замикаються сімейним колом, а стають надбанням багатьох завдяки його участі в шкільних заходах. Цей момент має велике моральне значення, оскільки кружківець відчуває певну відповідальність.

Важливе значення має і те, що учасники таких гуртків звичайно стають членами різних дуетів, тріо, ВІА, оркестрів. Це стимулює розвиток всіх форм музичного життя в школі.

Оркестрові колективи, на жаль, досить рідкісне явище в школі. Причин тому багато (і матеріальні, і організаційні), але там, де такі колективи є, їх позитивний вплив на загальний рівень музичної культури школярів-безперечний.

Безумовно, найважливіше значення, як і в інших гуртках, тут має вірний відбір репертуару, цікаві методи роботи, розвиток у гуртківців творчої самостійності, а не сліпого копіювання гри керівника. Правда, нерідко можна спостерігати певну обмеженість; «стабільність» репертуару, виконуваного

шкільними оркестрами. У ньому звичайно вельми слабо представлена не тільки сучасна класика, але і твори зарубіжних і російських композиторів минулих століть. Досвід роботи ВІА говорить про інтерес школярів і до старовинної музики (Р. Перселла, І. С. Баха і ін.).

Хоча гра в оркестрі незрівнянна з тими труднощами, які випробовують хористи при частих виступах, особливо з виконанням складних творів, все ж таки і тут, повинна бути передбачена розумна міра виступів (їх частота, тривалість, складність). Для всіх оркестрантів кожен виступ повинен стати подією, до якого готуєшся, якого чекаєш і радієш його звершенню.

Гуртки сольного співу входять складдовою частиною в хор, оскільки метою їх є, головним чином, не підготовка солістів-співаків, а солістів в хорі. Звичайно вони співають і в хорі, і займаються індивідуально, внаслідок чого їх досвід досить швидко розширюється, особистий репертуар поповнюється новими творами. .

Проблема дитячого сольного співу відвіку привертала увагу педагогів-музикантів, в першу чергу музикантів-професіоналів, що бачать в юних співаках підростаючу зміну.

Представники першої з них вважають, що спів дітей є природний акт, в тій чи іншій мірі властивий кожній дитині. Але внаслідок того, що у дітей голосовий апарат ще не сформувався, тобто відсутній ще сам «інструмент», навчати їх співу не можна. Лише після того, коли пройде мутація, коли хлопець або дівчина матиме в своєму розпорядженні свій голос, що склався, їх можна почати вчити співати. Співоцькі навики, придбані при одній будові голосового апарату, стають даремними після його перебудови: все одно все треба починати спочатку, - вважають прихильники цієї думки і підтверджують його тим, що голос дорослої людини часто абсолютно відмінний від його ж голосу в дитинстві.

Представники іншого напрямку, погоджуючись з тим, що звукоутворення в дитинстві і в зрілому віці відрізняється, все ж таки вважають доцільними заняття саме в дитинстві. Це вони мотивують тим, що співоцький акт залежить не тільки від голосового апарату, як такого, а від всієї психіки співаючого. Що при певній системі навчання співоцькі навички формуються, умовно кажучи, не стільки в гортані, скільки в мозку, і ця підготовка зіграє свою роль і в післямутаційний період. Крім того, підкреслюють вони, в процесі співу у дітей розвиваються всі музичні здібності, які не зникають і після перебудови голосового апарату. До того ж і біографії багатьох співаків-професіоналів підтверджують, що більшість з них співала, любили співати з дитинства. Звичайно, багато що залежить від того, який цей спів. Воно повинне бути вільним, природним, не стомлювати дитину, і навчання, що правильно проводиться, допомагає йому в цьому.

Слід зазначити, що прихильників другої точки зору останніми роками стає все більше. Її справедливість доводиться і в гуртках сольного співу.

У тих випадках, коли репертуар підбирається ретельно, з урахуванням всіх індивідуальних особливостей співака, коли дотримуються всі співацькі норми (тривалість занять, характер виступів і т. п.), результати бувають позитивними. Це не означає, що всі співаючі з дитинства стають професійними вокалістами. Головне, що їх голоси виявляються здоровими і в післямутаційний період, любов до співу, до музики зберігається, розширюючи і збагативши духовний світ дитини.

Формуватися творчі здібності в позаурочній діяльності засобами музичного мистецтва можуть тільки із урахуванням особливостей саме такої діяльності. Її організація, принципово відмінна від навчального процесу, вимагає від педагога інших зусиль, ніж урок, і залежить від ряду чинників, а саме: організації навчально-виховного процесу з урахуванням індивідуальної

зорієнтованості; створення художньо-естетичного середовища; предметної зорієнтованості художньої освіти; матеріально-технічного забезпечення; сформованості фонду музичного матеріалу і методичної літератури. Специфікою позаурочної виховної діяльності є різновіковий склад її учасників, що сприяє тісній взаємодії учнів різного віку на основі спільних інтересів, зацікавленості: молодші учні вчать поважати старших; старші, піклуючись про молодших, допомагають їм, виявляють вимогливість, повагу. У різновіковому об'єднанні максимально забезпечується творча самореалізація кожного школяра. Готовність вчителя, вихователя враховувати ці особливості діяльності в позаурочний час впливатиме на її результативність, оскільки завдання освіти і виховання полягає саме в тому, щоб створити максимально сприятливі умови для формування і розвитку індивідуальних здібностей та реалізації творчого потенціалу кожного учня.

Позаурочна виховна діяльність з учнями характеризується застосуванням варіативних форм, конкретика яких зумовлюється виховною метою і знаходить вияв у кількох її різновидах.

Колективно—масова, що охоплює одночасно значну кількість учнів як слухачів, глядачів або учасників колективних заходів. Така форма розвиває пізнавальний інтерес, творчу активність, підвищує інтерес до знань, активізує волю, увагу учня. Різновидами колективно-масової форми є лекції-концерти, культпоходи, тематичні вечори, вечори-зустрічі з відомими людьми, участь в художній самодіяльності, творчих оглядах-фестивалях, виставках, звітах аматорських гуртків.

Групова форма об'єднує учнів для проведення виховних заходів у позаурочний час за певною програмою. Найпоширенішими груповими формами позаурочної діяльності є гуртки, клуби, студії та об'єднання за інтересами. Позаурочна виховна діяльність — це сфера формування різноманітних інтересів школярів, джерело виникнення нових, більш

конкретних, спрямованих на творчу самореалізацію та розвиток здібностей. Саме інтерес, зацікавленість, жага пізнання, потреба у спілкуванні, бажання самовдосконалення є головними консолідуючими чинниками гурткової діяльності підлітків у позаурочний час. Заняття в гуртках зближує учнів, пробуджує почуття відповідальності, колективізму, рівноцінності з партнером у будь-якій творчій взаємодії, створює умови для вияву творчих здібностей і доцільного проведення часу. Діяльність гуртків музично-естетичного напрямку спрямована на розвиток естетичних смаків школярів, розуміння ними краси мистецтва, природи, людських стосунків. У проведенні експериментального дослідження ми спирались саме на гурткову форму роботи як найбільш ефективну, з нашої точки зору, для реалізації розробленої методики формування творчих здібностей учнів 5-9 класів.

Індивідуальна робота під керівництвом вчителя, вихователя ініціює самостійність у здобутті та поглибленні теоретичних знань, практичних вмінь і навичок. Вона сприяє творчому самовираженню особистості учня в різноманітних видах художньої діяльності.

Таким чином, позаурочна діяльність є засобом актуалізації потенційних можливостей підлітків для формування їх творчих здібностей з урахуванням вікових особливостей, що дозволить успішно вирішити проблему виховання творчої особистості учня.

Таким чином, в розділі визначено основні механізми розвитку творчих здібностей. Встановлено, що продуктивність розвитку творчих здібностей школярів значною мірою визначається сприятливістю середовища, умовам якого відповідає позаурочна сфера діяльності.

Доведено, що музичне мистецтво є дієвим засобом формування творчих здібностей учнів 5-9 класів у позаурочній виховній діяльності і що музичне

середовище має виховний вплив на зростання їх духовного потенціалу, особливо при пізнанні феномену творчості у широкому його виявленні.

У зв'язку із зазначеним вище постало питання про вивчення реального стану і досвіду роботи з учнями 5–9 класів у позаурочній діяльності, де музичне мистецтво постає головним засобом формування творчих здібностей.